

Поміркована Т.В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СИНТАКСИЧНИХ, СЕМАНТИЧНИХ І ЗНАКОВИХ ПРИЙМЕННИКОВИХ ВІДНОШЕНЬ

Прийменники є тим лексико-граматичним класом слів, які позначають відповідні відношення між об'єктами в реальній дійсності, а тому є такими ж повнозначними словами, як і іменники, що називають співвідносні об'єкти. Позначаючи відношення між об'єктами, вираженими іменниками, вони тим самим виконують важливу синтаксичну функцію зв'язку між цими словами у словосполученні й реченні. Доказом наявності у прийменників лексичного значення вважається їхня здатність вступати в системні відношення, характерні для повнозначних слів (синонімічні, антонімічні й т.п.).

У своєму дослідженні ми дотримуємося думки про наявність у прийменників лексичного значення. «Як і у будь-якої повнозначної одиниці мови, значення прийменника міститься в ньому самому. Однак для виявлення конкретного значення первісного прийменника завжди потрібен контекст, мінімальне словесне оточення» [5, с. 61]. Оскільки кожний конкретно взятий прийменник має, як і будь-яка мовна одиниця, двосторонній характер, то, на наш погляд, лексичне значення прийменника в плані змісту може розглядатися як вираження певного *виду семантичних відношень* між суб'єктом і об'єктом прийменникового висловлення. Його не слід змішувати з поняттям *синтаксичного відношення як форми зв'язку слів* у реченні й словосполученні. Семантичні й синтаксичні відношення можуть бути протиставлені тільки як аспекти дослідження структури висловлення, оскільки синтаксис семантичний, а семантика синтаксична. У плані вираження лексичним значенням буде переклад прийменника іншою мовою, тобто ті перекладні еквіваленти, які зафіксовані у двомовних словниках.

Метою дослідження є спроба продиференціювати прийменникові відношення та визначити відмінності таких понять як *відношення і зв'язок, система і структура*.

У лінгвістиці вони часто виступають як синоніми, хоча між ними існують певні розбіжності. Лінгвістичне тлумачення поняття «відношення» ґрунтується на визначенні цього терміна в логіці: «Відношення – одна з форм загального взаємозв'язку всіх предметів, явищ, процесів у природі, суспільстві й мисленні» [3, с. 123]. Словник лінгвістичних термінів О. С. Ахманової дає визначення відношення... «як певного виду (часового, екзистенціального, просторового, причинного, кваліфікативного і т. ін.) синтаксичних *відповідностей*, що знаходять регулярне (структурно зумовлене) вираження у висловленні» [1, 234]. Інші лінгвістичні джерела доповнюють визначення зі

словника О. С. Ахманової. «Відношення – взаємний зв'язок різних величин, предметів, дій» [4, с. 465]; «Відношення – це те, що пов'язує, з'єднує когонебудь із ким-небудь у результаті спілкування, тих або інших умов, обставин» [8, с. 98]. Як, бачимо у кожному з цих визначень слово *зв'язок* указує тільки на ті відношення, які засновані на взаємній основі, підкреслює тісний контакт, регулярність спілкування.

На нашу думку, термін *відношення* вживається, як правило, не тільки на позначення конкретних взаємодій і зв'язків між елементами, а й на позначення абстрактних понять, зокрема їхніх подібностей і розбіжностей.

Аналіз відношень у лінгвістичному аспекті має свої особливості, відмінні від логіко-філософського розуміння цього питання. По-перше, відношення в мові неможливі без урахування конкретного значення, по-друге, «категорію відношень у мові не можна дорівнювати до категорії значення, адже це різні, хоча й тісно пов'язані між собою поняття» [2, с. 270]. Тут необхідно зважати на ступінь граматичної абстракції. Ми цілком погоджуємось із думкою Р. А. Будагова: «Необхідно вийти поза межі категорії відношення й показати, як вона взаємодіє з категорією значення, що виражається за допомогою певного відношення. Без цієї умови категорія відношення залишається нереалізованою в граматиці» [2, с. 267].

При визначенні категорій відношень слід дотримуватися таких умов: 1) ці категорії повинні бути незалежними від понять синтаксису, відмінків, класів слів; 2) види відношень не мають ґрунтуватися на інтуїції; 3) їх варто характеризувати як кожний тип відношень окремо, так і всі разом. Для нас головним є встановлення відношень у системі, що показувала б, з одного боку, різний ступінь їхньої абстракції, а з іншого, – їхній взаємний зв'язок і механізми виведення інваріантного значення прийменника. Це означає, що поняття відношення є невід'ємним від понять системи і структури мови.

Системно-структурний підхід припускає наявність закономірних стійких (інваріантних) зв'язків між всіма частинами досліджуваного явища. Одні дослідники вживають терміни *система* і *структура* як синоніми. Інші – вбачають за цими поняттями два різні явища. Найпоширенішим при розрізненні цих термінів є поняття системи як внутрішньо організованої сукупності взаємозалежних і взаємозумовлених елементів [1, с. 112]. Сюди ж можна віднести визначення, дане В. М. Солнцевим: «...система є цілісним об'єктом, що складається з елементів, які перебувають у взаємних відношеннях» [6, с. 11]. Під структурою у свою чергу розуміється схема взаємин між елементами системи, їхня внутрішня організація. У категорії структури можна виділити аспект елементів зв'язків і аспект цілісності [5, с. 34]. Тоді ціле буде виступати як система, що складається із взаємозалежних частин, які можуть бути об'єктом самостійного розгляду в лінгвістиці. О.С. Мельничук зауважує в цьому зв'язку: «Розуміння структури як єдності елементів об'єкта та їхніх взаємовідношень передбачає розгляд зв'язків між елементами структури (як і між елементами системи)» [4, 45].

Лінгвістика знає безліч спроб дати визначення мови як цілісної системи. У цьому зв'язку можна говорити лише про сформовані поняття фонологічної

й морфологічної систем. Останніми роками з'явилося чимало наукових праць, присвячених лексичній системі мови. Утім, у сфері граматичної семантики все ще бракує розвідок з новими концептуальними ідеями, не говорячи вже про семантичні зіставлення в плані типології. Це пов'язане з недостатньою розробкою методів аналізу семантики. Проведення таких досліджень – давно назріле завдання, оскільки в мовознавстві вже неодноразово наголошувалося на необхідності типологічного зіставлення підсистем, а не лише систем [6, с. 3]. При цьому варто мати на увазі, що зіставно-типологічний підхід, на відміну від суто типологічного, має свої завдання [7, с. 386]. Описавши різні приєднанні підсистеми (просторові приєднання, часові, причинні й т. д.), можна порівняти їх не тільки усередині однієї мови, але й у декількох мовах.

Протиставлення одного елемента цілому, частиною якого є цей елемент, дозволить виявити системні взаємини між всіма елементами цілого (системи або підсистеми) у плані парадигматики. Міжмовний аналіз дає можливість з'ясувати подібності й відмінності, які непомітні при внутрішньомовному аналізі.

Список використаних джерел:

1. Ахманова О. С. Синтаксис как диалектическое единство коллигации и коллокации / О. С. Ахманова, А. А. Драздаускас, Л. А. Драздаускас и др. – М.: Высш. школа, 1969. – 312 с.
2. Будагов Р. А. Филология и культура / Рубен Александрович Будагов. – М.: МГУ, 1980. – 301 с.
3. Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова / Марія Яківна Плющ. – К.: Вища школа, 1995. – 123 с.
4. Мельничук О. С. Загальні питання синтаксису української мови / О. Мельничук. – К.: Наукова думка, 1972. – С. 5–50.
5. Рейман Е. А. О семантических отношениях знаменательного и служебного слов / Екатерина Александрова Рейман // Научный и общественно-политический текст. – М., 1991. – С. 59–70.
6. Солнцев В. М. Вариантность как общее свойство языковой системы / В. М. Солнцев // Вопросы языкознания. – 1984. – № 2. – С. 32.
7. Ярцева В. Н. Проблема вариантности и взаимоотношение уровней грамматической системы языка / Виктория Николаевна Ярцева // Сб. Вопросы грамматического строя. – М., 1955. – С. 436–451.
8. Російсько-український словник синонімів / Укл.: Н. П. Башнякова, Г. П. Вишнеvsька, М. М. Пилинський та ін.; За ред. М. М. Пилинського. – К., 1995.